

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Multikulturalizmus –

liberális szempontból

Fordította: John Éva

A multikulturalizmus ma és az előrelátható jövőben problémát jelent a politika és a politika etikája számára. Ebben az esszében azt akarom kifejtetni, hogy a liberális politikai filozófia, amelyben hiszek, mit tud mondani arról, miként kellene a kortárs demokráciáknak kezelniük ezt a kérdést.

A politikai filozófia nem ad nekünk minden emberi társadalom kormányzására örökké érvényes elméleteket. A politikai filozófia időhöz kötött. Ha egyáltalán érvényes, akkor is csak az itt és most fennálló körülmények között az. Következtetései más, hasonló helyzetekre is alkalmazhatóak, de nem határozhatjuk meg alkalmazásuk pontos feltételeit. A korlátozás mellett két érv szól.

Először: lehetetlen az összes lényeges morális megfontolást, amelynek tudatában vagyunk, átfogóan megfogalmazni, és nem lehet általánosságban megállapítani, hogy ezek konfliktushelyzetben hogyan súlyozódnak egymással szemben. A morális tudás sajátos értelemben gyakorlati: cselekedeteinkben testesül meg, és megszokással teszünk szert rá. Gyakran előfordul, hogy amikor cselekvésre felszólító helyzettel nézünk szembe, tudjuk, mit kell csinálnunk, de előre nem tudtuk volna megmondani. Minden, amit tudunk, megfogalmazható, szavakkal kifejezhető, de nem lehet mindent általános elvont formulákkal kifejezni. A helyzet hasonló ahhoz, mint amikor valaki útnak indul egy távoli cél felé. Ha megkéred, hogy írja le előre az utat, képtelen lesz megtenni. De ahogy halad majd előre, minden ponton észébe fog jutni, hogyan folytassa az útját. Nem lehet mindent, amit tudunk, elvont formában kifejez-

ni. A morális tudás ellenáll ennek a megfogalmazási módnak, ami annyit jelent, hogy a morális elméleteket közelítéseknek kell tekinteni. Azok, akik rugalmatlanul alkalmazzák őket, fanatikusok, és a veszükbe rohannak.

A második érv a politikai morál kontextushoz kötöttsége mellett az, hogy képességünk a társadalom fejlődésének felfogására behatárolt. A problémát nem csak a jövőben fennálló társadalmi feltételek összetettsége okozza, amely megakadályozza, hogy elveinket alkalmazzuk rájuk. A probléma távolabbra terjed. A társadalmi intézmények olyan módon is változhatnak, hogy a megértésükre használt fogalmaink alkalmazhatatlanná válnak.

Két okból kezdem reflexióimat ezekkel a megjegyzésekkel. Egyrészt, a politikai elméletek kontextusfüggőségére vonatkozó hitem értékpluralizmust feltételez, amely a multikulturalizmus problémájának gyökerét jelenti. Másrészt, a kontextualitás rávilágít a kortárs liberalizmus bonyolult viszonyára klasszikus elődeivel. Ez a viszony nem az azonosság. A tizenhetedik és tizennyolcadik századi liberalizmus nagyjából rendben volt a maga helyén és idejében. Azoknak, akik ma kötődnek a liberalizmushoz, nem Locke vagy Kant elméleteit kell követniük, hanem kortárs elméleteket kell találniuk, amelyek a mi körülményeinkre érvényesek, és a klasszikus szövegek szellemét követik. Ezt tudnunk kell, ha arról akarunk beszélni, hogy a közösség milyen szerepet tölt be az egyén boldogulásában.

A kapitalizmus felemelkedése óta megszokott munkaerővándorlás, amely soha nem látott mérté-

ket öltött a kortárs tömegmédiá, a gyors kommunikáció és a könnyű közlekedés együttes hatása miatt, a közösségek szétesésének és az egyéni elidegenedésnek eddig nem tapasztalt mértékéhez vezetett. A tizenkilencedik századi burzsoázia a népesség vidékről városba vándorlására gazdag városi kultúra kialakításával válaszolt – a névtelenség és a hivatalos semlegesség kultúrájával. Ez az a kultúra, amelynek mindannyian a gyermekei vagyunk – kultúra, amelyben az emberek rossz néven veszik a jótékonyt, és ragaszkodnak olyan szociális szolgáltatásokhoz és javakhoz fűződő jogaikhoz, amelyeket olyan idegenek fizetnek, akikkel sohasem találkoztak, és arctalan hivatalnokok intéznek. Olyan kultúra ez, amelyben kényelmesebben érezzük magunkat az idegenekkel teli tengerparton, parkban, étteremben vagy koncertteremben, figyelve őket, ahogy figyelnek minket, mint egy magányos parton vagy üres étteremben. Jobban érezzük magunkat egy bérházban, amely a lakókat külön tartja egymástól, mint egy szorosan kötött helyi közösségben, ahol mindenki ismer minket, és ahol minden eltérést a napi szokásainktól és minden látogatót megfigyelnek a szomszédok.

A névtelenség városi kultúrájának számos előnye van, de a multikulturalizmus körülményei között nem állja meg a helyét. Ez a helyzet sok országban először a gyarmati felszabadítási mozgalmak mellékhatásaként jelent meg, és ez a folyamat azóta csak egyre gyorsul. A városi névtelenség kultúrája be tudja olvasztani az elnyomó vagy széteső kultúrákból menekülő egyéni bevándorlókat. Hajlamos lennünk kis túlzással azt mondani, hogy az ilyenek számára találtak ki. A mai feltételekkel azonban nem tud megbirkózni. Ez a hiányosság az anómia, a társadalomtól és annak intézményeitől való elidegenedés szubkultúráinak, az alsó néposztályok megjelenésének és növekedésének következményeivel fenyeget.

A liberalizmus háromféleképpen válaszolt a különféleség jelenségére. Az első az a beállítottság volt, amelyet toleranciának² neveznek. Ez abban áll, hogy hagyjuk a kisebbségeket úgy élni, ahogy szeretnének, és nem tekintjük őket bűnözőknek, amíg nem kerülnek összeütközésbe a többség kultúrájával. Ez jobbára azt jelenti, hogy korlátozzuk a kisebbségeket a nyilvános terek és a média használatában. Gyakran azt is jelentette, hogy a kisebbségnek minden tevékenységét saját forrásaiból kellett finanszíroznia – amellett, hogy az adózáson keresztül hozzájárult az általános kultúra fenntartásához is.

Kétfajta érvelés szokás felhozni a tolerancia igazolására. Először is a kényszer korlátozására vonatkozó érveket, amelyek előírják, hogy csak akkor alkalmazunk kényszert valakivel szemben, ha azt akarjuk megakadályozni, hogy másoknak kárt okozzon, vagy ha meg akarjuk büntetni, amiért másoknak kárt okozott. A második fajta érvelés a nyilvános békével, a társadalmi harmóniával és a kormányzás rendszerének legitimitásával kapcsolatos megfontolásokra hivatkoznak – ezek mindegyikét fenyegetheti azoknak a kisebbségeknek az elégedetlensége, akiket vallási és kulturális tevékenységeik gyakorlásában megakadályoztak.

A toleranciát később kiegészítette, talán ki is szorította egy másik liberális kisebbségpolitika, amely az egyéni jogokat hangsúlyozza a nemzeti, faji, etnikai, vallási vagy nemi és szexuális beállítottságon alapuló megkülönböztetéssel szemben. A hátrányos megkülönböztetéssel szembeni védelem jogai az alkotmányos polgári és politikai jogok klasszikus liberális koncepciójának természetes kiterjesztései. Jól illeszkednek a liberalizmus azon irányzatához is, amelyet John Rawls írásai tettek népszerűvé, és amely szerint az elvek, amelyekkel a politikai cselekvéseket legitimálni szoktuk, nem hivatkozhatnak a jó élet egyetlen specifikus fogalmára sem.

A meg nem különböztetési jogok a toleranciánál jóval tovább mennek – messzire vezető következményeik vannak a többség életvezetésére nézve. Magától értetődő, hogy a többségnek nem szabad többé kizárnia a kisebbség tagjait az iskoláiból, a munkahelyeiről, lakókörnyezetéből, és így tovább. A meg nem különböztetéssel kapcsolatos jogokat gyakran úgy értelmezik, hogy azok minden közösségnek ellenőrzést engedjenek bizonyos intézmények felett. Általában megengednek bizonyos mértékű megkülönböztetést az ember magántevékenységeiben. Ha azonban szigorú értelemben vett meg nem különböztetés uralkodik, akkor az ország közszolgáltatásai, az oktatási rendszer, a gazdaság és a politika küzdőterei többé nem a többség kizárólagos területei, hanem a társadalom minden tagjának közös tulajdonai.

A harmadik liberális közelítés a problémához a multikulturalizmus támogatása. Azokban a társadalmakban tartják ezt alkalmazhatónak, ahol több szilárd kulturális közösség él, amelyek mind képesek a fennmaradásra, és törekednek is erre. Nem alkalmazható olyan országokban, ahol sok, különböző kultúrából származó bevándorló van, de minden kultúrából csak kevés, vagy ha sokan vannak is, nem akarják megőrizni sajátos identitásukat. Talán már

a bevándorlás ténye is az elhagyott ország vagy csoport kultúrájának elutasítását fejezi ki. És végül: a multikulturalizmust nem szabad olyan kultúrákkal kapcsolatban alkalmazni, amelyek elvesztették képességüket az önfenntartásra. Ez megtörténhet, ha a kultúra megmerevedése és a környező kultúrák vonzereje oda vezet, hogy a fiatalok nagy többsége be akar olvadni a többségi kultúrába.

Az esszé hátralevő részében „multikulturalizmus”-on olyan társadalmat fogok érteni, amelyben az előző bekezdésben rögzített feltételek fennállnak, illetve olyan politikát, amely igent mond erre a helyzetre. Fontos megkülönböztetnünk a multikulturális társadalom két fajtáját. Az egyikben a különböző közösségek inkább földrajzilag elkülönülve élnek (például az eszkimók Kanadában vagy a skótok Nagy-Britanniában). A másikra nem jellemző a földrajzi elkülönülés, a különböző közösségek nagyrészt ugyanazon a közös tereken és szolgáltatásokon osztoznak, keverednek a munkahelyeken és a szabadidejükben. Ez azokra a társadalmakra jellemző, amelyekben a multikulturalizmus a közeli múltban alakult ki, a modern korszak növekvő népességvándorlása miatt. Ez az esszé a második fajtára, a területi elkülönülés nélküli multikulturalizmusra összpontosít.

A multikulturalizmus politikája abban különbözik attól a politikától, amely kizárólag a meg nem különböztetéssel kapcsolatos jogokra támaszkodik, hogy elutasítja annak individualista elfogultságát. Helyesli a meg nem különböztetéssel kapcsolatos jogokat, de két értékítéletet fontosnak tart a politikai cselekvésben. Először: hisz abban, hogy az egyéni szabadság és boldogulás függ a teljes és akadálytalan tagságtól egy virágzó és köztisztelőben álló kulturális csoportban. Másodszor: hisz az értékpluralizmusban, különösen azoknak a különböző értékeknek az érvényességében, amelyek a különböző társadalmak gyakorlataiban testesülnek meg.

Ezeket adotttnak véve, a multikulturalizmus azt követeli meg, hogy a politikai közösség ismerje el a társadalomban létező összes szilárd és életképes kulturális közösség egyenrangúságát. Ez azt hozza magával, hogy a multikulturális politikai társadalmaknak újra kell gondolniuk magukat. Nincs helye annak, hogy kisebbségi kérdésről vagy a többség kisebbség iránti toleranciájáról beszéljünk. A politikai közösség, az állam – ha multikulturális – különböző közösségekből áll, és egyiknek sem tulajdona. A különböző közösségek egymáshoz viszonyított mérete hatással lesz ugyan a források és a nyilvános terek elosztásával kapcsolatos viták eldöntésére, egyik közösségnek

sem szabad azonban megengedni, hogy a sajátjának tekintse az államot, vagy azt gondolja, hogy mások az ő türelme miatt kerültek jobb helyzetbe.

Az értekezés hátralevő részének célja, hogy a multikulturalizmusnak ezt a rövid leírását részletesen kifejtssem és megvédjem. Mindezt liberális szempontból teszem. A liberális táborban – ha nevezhetem így – nem mindenki fog egyetérteni ezekkel a nézetekkel. A multikulturalizmussal szembeni liberális fenntartások három fő forrásból erednek. Először: a liberalizmust az egyéni szabadság bástyájának szokás tekinteni, és ezért sokan tartanak attól, hogy a multikulturalizmus támogatni fogja a közösségeket abban, hogy azok akarata ellenére ragaszkodjanak vonakodó tagjaikhoz. Másodszor: létezik az a nézet, amely szerint a világi, demokratikus, európai kultúra felsőbbrendű, és ellenállás mutatkozik azzal szemben, hogy azonos jogokat adjunk alsőbbrendű, elnyomó, vallásos kultúráknak, vagy amelyeknek kulturális értékeit korlátoztaknak és kevésbé fejletteknek tartják. Miért támogatnának a liberálisok olyan kultúrákat, amelyek a liberális értékek elutasításán alapulnak? Végül ott van a félelem, hogy a közös kultúra összetartó ereje nélkül a társadalom szétesne. Először röviden kifejtem a multikulturalizmussal kapcsolatos liberális álláspontot, aztán fogok a három ellenvetéssel foglalkozni.

Az érv röviden úgy hangzik, hogy a multikulturalizmus tagadása a mai nyugati társadalmakban nem hogy tisztán őrizné meg a liberális ideálokat, de éppen azok eltorzulásához vezet – ahhoz, amit szupermarket-liberalizmusnak nevezhetünk. Mielőtt megkockáztatnék egy rövid magyarázatot, szeretném tisztázni vizsgálódásaim szellemét. Nem utópisztikus reményről van szó, nem a dicső jövő látomásáról, amelyben a legnemesebb emberi remények teljesülnének be, és amelynek kulcsát a liberalizmus tartaná kezében. A pesszimizmus szelleme ez, amelyet a konfliktus elkerülhetetlenségének tudata táplál, és a belátás, hogy a konfliktus megoldása messze lesz az ideálistól, függetlenül attól, hogy ki nyer a végén.

A MULTIKULTURALIZMUS MELLETT SZÓLÓ MEGFONTOLÁSOK

A liberalizmus olyan politikai morál, amely az emberek javáról szóló olyan nézetből nőtt ki, amely a szabadság jelentőségét hangsúlyozza az egyén bol-

dogulásában. A liberalizmus védelmezi annak értékét, hogy valaki maga irányítsa az életét, a fejlődés további útját saját, egymást követő választásaival jelölve ki. A liberális gondolkodás mindig is nagyrészt azzal foglalkozott, hogy az egyéni választás társadalmi vagy jogi korlátait megpróbálja legyőzni, és a szabad választás akadályait – a nyomort, az oktatás hiányát vagy a javakhoz való hozzáférés más akadályait – megpróbálja elmozdítani. Valaha szokás volt, bár ma már nem az, különbséget tenni pozitív és negatív szabadság között. A szabadság Spinoza, Kant és mások szerint racionális törvények szerinti cselekvés. A negatív szabadság önkényes, az észet figyelmen kívül hagyó választás. A szlogennel, amely szerint a valódi szabadság nem önkényes választás, gyakran visszaéltek, és ésszerűtlenül korlátozták vele a szabadságot. Mindazonáltal azt hiszem, hogy jól értelmezve ez a nézet megállja a helyét. Mi több, ha visszahelyezzük jogaiba és számolunk a következményeivel, akkor a multikulturalizmus igazolása nyilvánvalóvá válik.

A meghatározás, amely szerint a szabadság ésszerű cselekvés, abból a tényből következik, hogy a szabadság választható lehetőségek hozzáférhetőségét tételezi fel, és hogy ezeknek a lehetőségeknek – a legegyszerűbbek kivételével – saját szerkezetük, belső logikájuk van, melyhez alkalmazkodni kell, hogy szabadságunkat gyakorolhassuk. Egy egyszerű példa meg fogja világítani a dolgot. Nem sakkozhatunk úgy, hogy közben azt csinálunk, amit akarunk, nem léphetünk a bástyával átlósan. Csak akkor sakkozhatunk, ha követjük a sakk szabályait. Ez korlátozásnak tűnhet egy gyermek számára, de ez az önkény csábító illúziója. A sakk és a többi lehetőség szabályaihoz való alkalmazkodás valójában a szabadság előfeltétele, megvalósításának elkerülhetetlen része.

Persze a játékok nem olyanok, mint az orvostudomány vagy a jog gyakorlása, a tanítás mestersége vagy a szülők, a házasársak, barátok és a többiek szerepei. Az életünk alapját alkotó lehetőségekhez képest a játékok egyszerűek, és általában egyértelmű szabályok irányítják őket. Az életünket meghatározó lehetőségek bonyolultak, sokoldalúak, összetett és ki nem mondott konvenciókon nyugszanak, tág teret engedve a változtatásnak és a rögtönzésnek. Az egyik orvos másként bánik a betegeivel, mint a másik, de vannak dolgok, amelyeket minden orvosnak, ilyen vagy olyan módon, de meg kell tennie, és vannak dolgok, amelyeket egyetlen orvos sem tehet meg, és így tovább.

A szabadság a választási lehetőségek függvénye, amelyek viszont az őket alkotó szabályoktól függenek. Az érv következő lépése azt mutatja meg, hogy a lehetőségek kultúrát – közösen osztott jelentéseket és közös gyakorlatokat – feltételeznek. Miért kell – kérdezhetné a gyermek – úgy játszanom a sakkot, ahogy azt a mi kultúránkban ismerik, miért ne találhatnám ki a saját játékomat? És a bölcs szülő valóban azt fogja válaszolni, hogy semmi akadály, hogy kitaláld a saját játékodat. De ez csak azért lehetséges, mert a saját játék kitalálása a mi kultúránkban ismert tevékenység, saját formája és jelentése van. Azt viszont nem teheted meg, hogy az életedben mindent te találsz ki. Miért nem? – makacskodik majd a gyermek, ahogy már a gyermekek szoktak. A válasz lényegében az, hogy nem lehetünk mindig gyermekek. Nem vezethetjük életünket egyértelmű és világosan meghatározott szabályok szerint. Tevékenységeink sokfélesége és sokoldalúsága nem engedi, hogy mindegyiket megfontolás tárgyává tegyük, és egyenként döntsünk róluk. Sok mindent automatikusan kell csinálnunk. De a viselkedésnek ezt az automatikus aspektusát irányítani és vezetni kell, hogy értelmes egészé álljon össze. És itt van az érv.

Az alapvető választási lehetőségek, amelyek jelentést adnak az életünknek – a különböző foglalkozások, amelyeket űzhetünk, a barátságok és a kapcsolatok, amelyekbe belebonyolódhatunk, a lojalitások és elkötelezettségek, amelyeket vállalhatunk vagy amelyeket mások vállalhatnak velünk szemben, a kulturális, sporttal kapcsolatos vagy más érdeklődések, amelyeket kialakíthatunk – mindezek összetett cselekvések és interakciók sűrű hálói. Csak azok számára hozzáférhetőek, akik uralják őket, de összetettséjük és részleteik sűrűsége alkalmatlanná teszi őket az explicit tanulásra és a teljes megfogalmazásra. Csak azok számára elérhetőek, akik gyakorlati tudást szerezhetnek róluk – olyan tudást, amely társadalmi gyakorlatokban testesül meg, és amelyet megszokással szerzünk.

Eddig úgy beszéltem a választási lehetőségeket alkotó társadalmi gyakorlatokról, mintha külön lehetne választani őket egymástól. A valóságban ez nincs így. A társadalmi gyakorlatok összefonódnak egymással. A gyermeknevelés gyakorlatai átfedik egymást más társadalmi szerepek gyakorlataival. Nemcsak arról van szó, hogy sokan természetesen nőnek át egyik szerepből a másikba, hanem hogy a különböző családi szerepek még ott is legalább részben egymás analógiájára vagy egymással szembeállítva határozódnak meg, ahol nem várunk el ha-

sonló átmeneteket. Ugyanígy van ez a foglalkozásokkal is. A foglalkozási csoportokat, amelyeket meg szoktunk különböztetni – a mesterségek, a hivatali munka, a kereskedelemmel kapcsolatos szakmák – közös és egymást átfedő tevékenységek jellemzik. Az egymáshoz illeszkedő gyakorlatoknak ezt a rendszerét, amely az életlehetőségek skáláját megnyitja azok számára, akik ebben nevelkedtek, kultúrának nevezzük. Ezek után nem csoda, hogy a kulturális csoportokban való tagság életbevágóan fontos az egyének számára.

Csak akkor tudjuk kihasználni az életnek jelentést adó választási lehetőségeket, ha belenőttünk egy kultúrába. Nagyjából és egészében az ember kulturális tagsága határozza meg lehetőségei horizontját – azt, hogy mi lehet belőle, vagy ha idősebb, mi lehetett volna. Nem meglepő, hogy minden személynek érdeke, hogy egy kulturális csoportban éljen. Ugyanennyire nyilvánvaló, hogy a csoport tagjai számára fontos a csoport kulturális és anyagi virágzása, hiszen az hozzájárul a számukra hozzáférhető lehetőségek gazdagságához és változatosságához. Ez az első a három mód közül, amelyen belül a kulturális csoportokban való tagság hatással van az ember életkilátásaira.

A második az a tény, hogy a közös kultúra megkönnyíti a társadalmi kapcsolatteremtést, és a gazdag és átfogó személyes kapcsolatok fenntartásának előfeltétele.³ Egy bizonyos kapcsolat különösen érzékeny ebből a szempontból. Az erotikus vonzerő vagy alapvető gazdasági vagy érzelmi szükségletek gyakran segíthetnek áthidalni a legnagyobb kulturális szakadékokat is. De a szülők és gyermekeik közötti kapcsolatban a közös kultúra lényegi feltétele a szoros közelségnek, amelyet itt elvárunk és amelyre vágyunk. Egy olyan politika, amely erőszakosan elszakítja a gyermekeket szüleik kultúrájától, nemcsak hogy aláássa a társadalom stabilitását azzal, hogy az embereket képtelenné teszi hosszú távú, személyes kapcsolatok fenntartására, hanem majdnem minden szülő legmélyebb vágyát is fenyegeti: hogy megértse gyermekeit, hogy közös világban éljenek, és közel maradjanak egymáshoz.

Végül, egy virágzó kulturális csoport tagjának lenni azért is hatással van az egyén boldogulására, mert a legtöbb ember önképét ez nagyon meghatározza: hozzájárul ahhoz, amit mostanában az identitás tudatának nevezünk. Ez nem meglepő, tekintve hogy az ember kultúrája határozza meg az ember lehetőségeinek horizontját. Vagyok, aki vagyok, de legalább ugyanennyire vagyok az is, amivé lehetek vagy amivé

lehettem volna. Ahhoz, hogy megértsünk valakit, tudnunk kell, hogyan lett azzá, ami, azaz értenünk kell, hogy mi minden lehetett volna még, és miért ezek egyike lett és nem más. Ilyen módon a kultúra határozza meg az identitást. Ha semmibe veszik vagy nevetségessé teszik a kultúrát, tagadják az értékét, és így tovább, az bánt engem és sérti a méltóságomat. Különösen sértő, ha mindez az állam, a többség vagy az ország hivatalos kultúrájának támogatását bírja.

Ez szól tehát a multikulturalizmus mellett. Ezek a megfontolások belátják, hogy a kulturális csoportok nem vezethetők vissza egyéni cselekedetekre vagy lelkiállapotokra. A kulturális és más csoportoknak megvan a saját életük. De a megbecsülés és a virágzás iránti morális igényük teljesen azon nyugszik, hogy fontosak az egyének boldogulásához. Ez a megfontolás liberális, mert a kultúrát mint olyan tényezőt hangsúlyozza, amely az egyéni szabadságnak tartalmat és formát ad. Az egyéni szabadság és boldogulás függ a megbecsült és virágzó kulturális csoportban való nem korlátozott tagságtól, ezért nem csoda, hogy olyan társadalmakban, amelyekben több életképes kulturális csoport él együtt, a multikulturalizmus mint központi elem jelenik meg minden rendes liberális politikai programban.

A PLURALIZMUS DIALEKTIKÁJA

Az egyik nehézség a multikulturalizmus politikai elfogadtatása körül a különböző kulturális csoportok tagjai közötti ellenségeskedésből ered, különösen, ha e csoportok ugyanazt az országot lakják. Az ilyen ellenségeskedés meglehetősen általános. Még ha a két közösség kapcsolata a lehető legbarátságosabb, akkor is el fogják ítélni a másik kultúra vulgaritását vagy dekadenciáját, helyteleníteni fogják a nőekkel való bánásmódjukat vagy humorérzékük hiányát, vagy valami mást. Kényelmes lenne azt gondolni, hogy az ilyen ellenségeskedés időnként megalapozott, más esetekben pedig tudatlanság vagy bigottság okozza, amit ki lehet irtani. Én azonban azt gondolom, hogy ez az optimizmus indokolatlan, és hogy a konfliktus a multikulturalizmus elkerülhetetlen velejárója.

A konfliktus valójában az értékpluralizmus minden formájával együtt jár. Az értékpluralizmus az a nézet, amely szerint sok különböző tevékenység és összegegyeztetetlen életforma értékes. Két érték akkor

összeegyeztethetetlen, ha nem lehet egyetlen életben megvalósítani őket vagy törekedni rájuk. Az értékpluralizmus ebben az értelemben régóta ismert jelenség. Az ember nem lehet egyszerre sprinter és hosszútávfutó, mert mindegyik más fizikai képességek kifejlesztését követeli meg, és más pszichológiai típushoz illenek. A filozófusok nem jó hadvezérek és a hadvezérek nem jó filozófusok. Az ember nem folytathat egyszerre aktív és kontemplatív életet, és így tovább.

Közhely, hogy értékesnek tartott életutak és tevékenységek kizárják egymást. Ez akkor válik filozófiailag érdekessé, ha tagadjuk, hogy az összes érték visszavezethető lenne egyre, amely azután minden értékes életforma közös nevezőjéül szolgálna. Korunkban leggyakrabban az öröme vagy a vágykielégülésre szoktuk visszavezetni őket. Az értékpluralizmus az a tan, amely tagadja, hogy ez a redukció lehetséges. Az értékes tevékenységek és életmódok sokféleségét végsőnek és kiküszöbölhetetlennek tekintik. Ez gyökeresen megváltoztatja a pluralizmus fogalmát. A reduktív-monista nézet szerint ha valaki elcseréli a családi élet örömeit (és gondjait) a tengerési hivatásért, akkor abban a reményben teszi ezt, hogy ugyanazt kapja, amit feladott, legyen az boldogság, öröm, vagy valami hasonló. Amíg helyesen tervezünk és terveinket meg tudjuk valósítani, nem érhet minket semmi veszteség. A tengeri élet nagyobb öröméért feladjuk a kisebbet, amelyet a családi élet jelentene számunkra. Ha az értékpluralizmus helyes, akkor ez a nézet teljesen elhibázott. Amit az ember veszít, az más fajtából való, mint amit nyer. A sikerben is veszteség van, és nyilvánvalóan nincs értelme azt mondani, hogy az ember többet nyer, mint amennyit veszít. Ha értékes választási lehetőségekkel nézünk szembe, és sikerül az egyik mellett döntenünk, akkor egyszerűen inkább az egyiket választottuk, mint a másikat, mind a kettő jó, és nem vethetőek alá fokozati összehasonlításnak.

Elvileg nem szükségszerű, hogy az értékes életformáknak ez a sokasága jelen legyen egy társadalomban. Nagyra értékelhetjük a klasszikus görögség kultúráját anélkül, hogy a benne jelen lévő lehetőségek számunkra is lehetőségek lennének. Korunkra azonban az jellemző, hogy a pluralizmus minden társadalomban, sőt, minden kultúrában jelen van. Ez konfliktust szül az összeegyeztethetetlen tevékenységek és életmódok között. Ha az értékelhető alternatívák távoliak és elérhetetlenek, akkor nem fenyegetik a saját életünkben megjelenő értékek iránti elkötelezettséget és bizalmat. De ha ezek a lehetőségek elérhetőek számunkra, és mások törekszenek rá-

juk a környezetünkben, akkor könnyen érezhetjük őket fenyegetőnek. A-t választottam B helyett, de vajon helyesen tettem-e? Azok a képességek és jellemvonások, amelyeket az én életformám becsben tart, hátrányt jelentenek azok számára, akik valamelyik alternatív életformát választották. Nagyra becsülöm a hosszas elmélyedést és a türelmes vizsgálódást: ezek azok a tulajdonságok, amelyekre választott hivatásomban szükség van. Az ő életük ezzel szemben szenvedélyt követel, gyors válaszokat és határozott cselekvést, a lassú szemlélődőket határozatlannak tartják és elítélik. Tulajdonképpen így is kell tenniük. Ahhoz, hogy az általuk választott módon legyenek sikeresek, elkötelezettnek kell lenniük iránta, és hinniük kell, hogy az általa megkövetelt erőnyeket kell ápolni. A többit tehát nem tekinthetik erőnyeknek a maguk számára. Ugyanilyen alapon természetes, hogy azt fogják értékelni másokban, amit maguk is követni határoztak el. Sok elutasító attitűdünk van tehát a rivális életformák erőnyeivel szemben.

A konfliktus elkerülhetetlen. A pluralisták persze elvonatkoztathatnak saját személyes elkötelezettségeiktől, és ilyen módon nagyra becsülhetik más életformák értékeit. De ez az elismerés az elutasítás és az elítélés érzései mellett lesz jelen, és nem szoríthatja ki azokat. A feszültség az értékpluralizmus elkerülhetetlen velejárója. Ez a feszültség stabilitás nélkül való, nincs remény a két perspektíva összebékítésére, amelyek közül az egyik elismeri a rivális értékek érvényességét, a másik pedig ellenséges velük szemben. Mindig a két perspektíva között mozgunk.

A MULTIKULTURALIZMUS ÁTALAKÍTÓ HATÁSA

Az elkerülhetetlen feszültség a rivális értékes életformák elfogadása és a velük való verseny között, amely mindig az egyensúly felbomlásával fenyeget, az értékpluralizmus minden olyan formájában közös, ahol összeegyeztethetetlen választási lehetőségek léteznek ugyanabban a társadalomban. Ez a feszültség mind a homogén, mind a multikulturális társadalmakban jelen van. A második esetben kétségkívül könnyebben tudatosul a feszültség, mert kulturális-etnikai határok mentén élesedik ki. Hasonlóan erős a feszültség olyan társadalmakban, ahol éles osztályhatárok vannak. A pluralizmus dialektikájának másik formája, amelyre most összpontosítani fogok, sajátosan a multikulturalizmusra jellemző.

A multikulturalizmus egy viszonylag homogén társadalomban bekövetkező törés eredménye. Vagy területi hódítással és a bennszülött lakosság alvételével jelenik meg, vagy nagy népességvándorlás következménye, mint a kelet-afrikaiak bevándorlása Nagy-Britanniába, vagy a törököké Hollandiába. Néha úgy alakul, hogy egy nép szomszédos, de kulturálisan különböző országokkal egyesül politikailag. Mindezekben az esetekben az alapkulturákra nagy nyomás nehezedik, hogy a többi csoporttal való kölcsönhatás miatt megváltozzanak. Természetesen ellen akarnak állni ennek a nyomásnak. Az ellenállás vágyát különösen érzik az olyan kis közösségek, amelyeknek sokkal nagyobb és a nyilvános teret uraló kultúrájú csoportokkal kell együtt élniük.

Az általam védelmezett nézettől azt várhatják, hogy rokonszenvenzen az ilyen konzervatív áramlatokkal. Végül is a multikulturalizmus egész eszméje arra való, hogy a közösségeket segítse saját különálló kultúrájuk fenntartásában. Bár ez így van, és bár a multikulturalizmus lényege valóban az, hogy a különböző közösségeknek tisztességesen meg kell osztaniuk a forrásokat és a lehetőségeket, hogy kultúrájukat fenntarthassák és a maguk módján fejleszthessék; ezzel együtt a multikulturalizmus, ahogy én látom, nem eleve ellensége a változásnak, még akkor sem, ha az más kulturális csoportokkal való együttélés következménye. Ellenkezőleg, a multikulturalizmus megköveteli, hogy a különböző csoportok tagjai becsüljék és értékeljék társadalmuk más kultúráit. Ez már magában elkerülhetetlen változásokhoz vezet ezekben a kultúrákban, különösen azokban, amelyek viszonylagos elszigeteltségben alakultak ki. Továbbá a multikulturalizmus elvárja a társadalmat alkotó közösségektől az egymás iránti toleranciát. Néhány közösség kultúrája maga intoleráns. Az ilyen kultúrák nagy változásra felszólító nyomással fognak szembenézni egy multikulturális társadalomban.

Végül a multikulturalizmus megköveteli, hogy az egyénnek joga legyen kilépni saját kulturális csoportjából, vagy elutasítani azt. Sok kultúra mindent megtesz azért, hogy megakadályozza a tagok elvándorlását. Ezen a fronton megint csak változásra felszólító nyomás alatt találják majd magukat egy liberális multikulturális társadalomban.⁴

Egyeseket meglephet ez a multikulturalizmuson belüli feszültség a kultúrák sokféleségét védelmező politika és a változás bátorítása között. Pedig nem kellene meglepődnünk ezen. A liberális multikulturalizmus nem a tiszta és egzotikus kultúrák iránti konzervatív nosztalgiából ered. Ennek a politikának

nem a kultúrák őseredeti állapotukban való konzerválása vagy megkövesítése a célja, nem is a változatosság önmagáért való ápolása. A liberális multikulturalizmus elismeri, hogy a változás a mai világban elkerülhetetlen. Elismeri, hogy megkövesedett kultúrák nem szolgálhatják jól tagjaikat a mai társadalmak gyors gazdasági és társadalmi változásai közepette. A liberális multikulturalizmus a társadalom tagjainak boldogulása iránti elkötelezettségből ered. Ez a boldogulás pedig az ember kulturális csoportjának megbecsültségétől és virágzásától is függ. Ezek közül pedig egyik sem ellenkezik a változással.

A változással szemben akkor a legnagyobb az ellenállás, ha az a domináns kultúra ellenségeségének az eredménye. Akkor is ellenállnak neki, ha attól félnek, hogy az illető teljesen el fog tűnni – felhígul és beolvad a többség kultúrájába. Egy olyan országban, ahol a kormányzat multikulturális politikát folytat és a népesség elfogadja azt, az első félelem fel sem merülhet. A másodikat sokkal nehezebb megszüntetni. A liberális multikulturalizmus elvben nem kifogásolja, ha az egyik kulturális csoport asszimilálja a másikat. Néhány országban az ott élő kultúrák valamelyike elveszítheti életképességét és fokozatosan feloldódhat. Ameddig a folyamat nem kényszer hatására következik be, nem a nép és a közösség iránti megbecsülés hiányából ered és elég fokozatos, semmi rossz nincs benne. A régi kultúrák hiánya ugyanúgy része az életnek, mint az újak születése. Ez a folyamat azonban sokkal ritkább és lassúbb, mint azok sugallnák, akik egyfolytában a kultúrájuk halála miatti félelmeiket hirdetik. Legtöbbször a változás ellen harcolnak, és ezt tüntetik fel, tudatosan vagy sem, a túlélésért folytatott küzdelemnek.

Az utóbbi megjegyzésekben megint csak a liberális multikulturalizmus nem utópikus jellegét akartam bemutatni. Minden olyan ideált elutasít, amely azt követelné tőlünk, hogy szálljunk szembe a változással, és állítsuk meg az időt a tökéletesség pillanatában. Sőt, elutasít minden játékot a tökéletesség fogalmával. Továbbá nem utópikus, amennyiben a kultúrák közötti és a kultúrákon belüli konfliktusokat elkerülhetetlennek látja.

MIÉRT BECSÜLJÜK A KULTÚRÁKAT?

Az előző fejtegetések már nyilvánvalóvá tették a liberális multikulturalizmus legalapvetőbb dialekti-

kus elemét. Sokféle kultúrát becsül, de nem a saját szempontjaik alapján értékeli őket. Megvannak a maga okai a kultúrák értékelésére, melyeket az esszé első részében már kifejtettem. Ezek valószínűleg különbözni fognak azoktól az okoktól, amelyekkel a legtöbb kultúra magyarázza saját értékét. A vallásos kultúrák teológiai terminusokban fogják megalapozni magukat. Ugyanezeknek a kultúráknak a megalapozása a liberális multikulturalizmus szemében humanisztikus, nem teológiai. A multikulturalizmus elvárja, hogy azokat a kultúrákat is tiszteljük, amelyek maguk nem liberálisak – nagyon kevés kultúra az. Közben azonban megköveteli ezektől a kultúráktól az egyének védelmét. Ez már magában szembeállítja a kultúrákkal, amelyek védelmére a kormányzatot felszólítja. A konfliktus kikerülhetetlen, mert a liberális multikulturalizmus csak annyiban ismeri el és becsüli a kultúrákat, amennyiben valódi értéket szolgálnak. Miután a kultúrák megbecsülése feltételes, és olyan szempontból alapozódik meg, amely a legtöbb kultúrához képest külsődleges, a liberális multikulturalizmus nehéz szövetségben találja magát a szóban forgó kultúrák támogatóival: néha közös frontot alkotnak, máskor viszont szembefordul velük, hogy a tolerancia és a kölcsönös megbecsülés eszméit kényszerítse rájuk, vagy hogy megvédelmezze ugyanazon kultúrák tagjait saját csoportjuk elnyomásával szemben.

ELLENVETÉSEK A MULTIKULTURALIZMUSSEL SZEMBEN

Ídeje rátérnünk a multikulturalizmussal szembeni ellenvetésekre. A legkevésbé azzal szemben tudok méltányos lenni, amelyik így hangzik: „Néhány kultúra alacsonyabb rendű, mint a többi. Ha támogatjuk a fejlődésben, akkor a tagok érdeke ellen cselekszünk. Ha valóban a javukat akarjuk szolgálni, akkor gyengíteni kell az ilyen kultúrákat, és bátorítani gyors beolvadásukat a mi felsőbbrendű kultúránkba.” Hiszem, hogy a más kultúrák alsóbbrendűségéről szóló ítéletek nagyon gyakran tudatlanságon és bigottságon alapulnak, és hogy kultúrákat valójában nem lehet ilyen módon összehasonlítani. Mindegyikük értékes. Mindegyiket lehet a saját szellemében és saját forrásaiból fejleszteni. Egyikükről sem állíthatjuk azt, hogy felsőbbrendű a többinél. Ezeket a nézeteket azonban csak akkor igazolhat-

nánk, ha az etika megalapozásával kapcsolatos fejtegetésekbe bocsátkoznánk, de ez alól most szerencsére fel vagyunk mentve. Ehelyett három kiegészítő megjegyzést tennék.

Először, sokan félnek attól – tudatosan vagy sem –, hogy ha a mi kultúránk nem magasabb rendű a többinél, akkor szerethetjük annyira, amennyire szeretjük. Úgy érzik, hogy ha nem ez a legjobb, akkor ésszerűtlen ennyire elkötelezetten munkálkodnunk fenntartásán és művelésén. Mi több, ha nem ez a legjobb, akkor más kultúrák iránti tudatlanságunk megbocsáthatatlan. Ha mindegyik egyformán jó és egyik sem felsőbbrendű a többinél, akkor egyformán kellene érdeklődnünk mindegyik iránt, és valamennyit jól kellene ismernünk.

Nem célom, hogy bárkit is lebeszéljek a más kultúrák iránti érdeklődésről, és az is természetes, hogy mindenkinek ismernie kell az országában létező kultúrákat – függetlenül attól, hogy egyenrangúak-e a sajátjával. Ez állampolgári kötelességeink egyike, és semmi köze a kultúrák értékéhez. Tegyük most félre ezeket a megfontolásokat, és mondjuk azt, hogy kultúránk iránti szeretetünk és odaadásunk semmilyen módon nem függ attól, hogy jobbnak hisszük-e másokénál. Ha azért szeretjük kultúránkat, ami valóban értékes benne, akkor ez a szeretet ésszerű és érvényes, akár jobb másokénál, akár nem.

Hasonlítsuk össze a kultúránkkal szembeni beállítottságunkat azzal, amit a gyermekeink iránt érzünk. Jogosan gúnyoljuk ki azokat a szülőket, akik úgy érzik, hogy gyermekeik iránti odaadásuk megköveteli, hogy kis zseniknek, más gyermekeknél sokkal jobbnak tartsák őket. Azért szeretjük a gyermekeinket, mert a gyermekeink.⁵ Ugyanez áll minden személyes kötődésre. Ahhoz, hogy szeretetünk ésszerű legyen, nem kell, hogy a szeretett személyek jobbak legyenek másoknál. Amíg helyénvaló okokból szeretjük őket, és inkább az erényeiket csodáljuk, mint a bűneiket, szeretetünk és barátságunk megbízható lesz.

Azt sem kell kötelességünknek érezni, hogy minden értékes kultúrával megismerkedjünk. Néhány ember fontosnak tartja ezt, ami tiszteletre méltó. De nem kell mindenkinek így lennie ezzel. Nincs értelme, hogy mindenről tudjunk vagy mindenben osztozzunk, ami értékes. Ez is az értékluralizmus egyik aspektusa. Sok értékes dolog van a világban, és sem okunk, sem lehetőségünk nincs arra, hogy mindegyikre törekedjünk.

Másodszor, nem akarom tagadni, hogy bizonyos kultúrák vagy kultúrák bizonyos aspektusai elfogadhatatlanok, és nem szabad, hogy ezek hasznot húz-

zanak a pozitív attitűdből, amelyért a multikulturalizmus kiáll. Vannak például kultúrák, amelyek elnyomják a saját tagjaikat vagy kívülállók egyes csoportjait. Rabszolgatartó kultúrák, faji megkülönböztetésen alapuló kultúrák jelentik a legnyilvánvalóbb példákat. Ezeket csak abban a mértékben támogatjuk, amennyiben semlegesíteni vagy ellensúlyozni tudjuk elnyomó oldalukat (élhető kilépési lehetőséget biztosítva például a csoport hátrányos helyzetű tagjainak).

Az elnyomás megítélésében óvatosságnak kell lennünk. Meg kell különböztetnünk a szocializáció esetleges sikertelenségeitől, amelyek a csoport egyes tagjait elidegeníthetik a kultúrától, és meggátolhatják, hogy teljes életet éljenek benne. Ilyen szocializációs hibák minden kultúrában előfordulnak. Az elnyomás abban különbözik ettől, hogy a kultúra szerkezetéből fakad, és rendszeresen akadályoz meg embereket abban, hogy kifejezést adjanak természetük egy fontos aspektusának. Ez nem mindenkit fog érinteni: sokan nem tartoznak az elnyomott csoporthoz, ha az elnyomás faji, vallási vagy ehhez hasonló alapon működik. Mások nem vágnak személyiségük elnyomott aspektusának kifejezésére, vagy találnak rá valamilyen módot. A szexuálisan elnyomó társadalmakban sokan megtanulnak túl sok szex nélkül élni. Ott, ahol a szabad vizsgálódást vagy a kreativitást elnyomják, sokan gondolják úgy, hogy ezekre nincs is nagy szükségük. Az alkalmazkodóképesség azonban sohasem teljes, és az elnyomás elkerülhetetlenül sok szenvedéshez vezet. Azok is szenvednek, akiknek sikerült alkalmazkodniuk. Életük és személyiségük nem fejlődhet szabadon, és nem jutnak el a teljes önkifejezéshez. Hogyha ez kultúrájuk szerkezeti vonásainak eredménye, akkor a kultúrával van a baj. Ez súlyos esetekben még az elnyomó kultúrák elfojtását is igazolhatja. Más esetekben reformokat kíván meg, és hogy a nagyobb, multikulturális társadalom megpróbálja enyhíteni a bajt.

Harmadszor, még ha a kultúrában van is a hiba, mindenképpen van értelme a segítő toleranciának. Azok, akik ezekben a kultúrákban nevelkedtek és ide szocializálódtak, gyakran nem tudnak jobbat és nincs más választásuk. Mi több, felnőttkorukra elveszítik képességüket a változtatásra, és már nem tudnak más kultúrák részeivé válni. A korlátok minden esetben különböznek, és lesznek fokozatok is. Könnyebb otthonra találni egy új kulturális közösségben, ha nem különbözik túlságosan a sajátunktól, és ha saját elhatározásunkból próbálunk átlépni. Sokkal nehezebb, ha a kultúrák közötti távolság nagy, és az átlépésre

külső okok kényszerítenek. Minthogy még az elnyomó kultúrák is meglehetősen sokat adhatnak tagjaiknak, nagyon óvatosságnak kell lennünk az alsóbbrendű és elnyomó kultúrák beolvasztását vagy hátrányba hozását célzó intézkedésekkel. Sokan ezektől a kultúráktól kaptak mindent, amijük csak van.

Ezzel nem vonom vissza azt a korábbi állítást, amely szerint az elnyomást nem szabad tolerálni. Csak mértéktartást és megfontoltságot várok el a küzdelem eszközeivel kapcsolatban.

Az esszé elején bevezetett második ellenvetés a multikulturalizmussal szemben a csoport saját tagjainak elnyomása volt. Ezt már megfontoltuk, és elismertük az erejét. Érdemes hozzátenni, hogy a multikulturális társadalomban való élet gyakran még elnyomóbbá teszi a közösséget, mint amilyen viszonylagos elszigeteltségben lenne. A létezés bizonytalansága, különösen ha tényleg hátrányos megkülönböztetés működik és ennek tudatában is vannak, könnyen erősítheti a kultúra konzervatív elemeit. Valószínűleg megpróbálják majd rábírní a tagokat, hogy forduljanak befelé és kerüljék a kapcsolatot a külvilággal – ezt tartják az egyetlen biztosítéknak a csoporttól való elfordulással szemben. Az ilyen konzervatív és elnyomó kényszer könnyen vezethet keserű nemzedéki ellentétekhez.

Bizonyos társadalmi gyakorlatok jelentése is megváltozhat a multikulturális társadalom új körülményei között. Jó példa erre a nők státusa. Talán minden számunkra ismert kultúra – azok is, amelyek nem nyomták el a nőket – különbséget tesz férfiak és nők között, amennyiben a társadalmi kapcsolatok, foglalkozások, szabadidős tevékenységek tanulási és kulturális lehetőségek nagy rendszere nem független a nemtől. Ha ez a szétválasztás nem jelent alacsonyabb rendű státust, és ha mind a nők, mind a férfiak lehetőségei alkalmat adnak a fejlődésre és az önkifejezésre, akkor nincs semmi baj az ilyen nemre érzékeny kultúrákkal – feltéve, hogy sikerül úgy nevelniük a fiatalokat, hogy hajlandók legyenek elfogadni azt az életformát. Amikor azonban egy ilyen kulturális csoport átkerül egy olyan környezetbe, ahol az uralkodó kultúrák a lehetőségek nemi meghatározottságát csak különleges esetekben fogadják el, akkor az átültetett kultúra elnyomóvá válik. Az új környezetben lehetetlen lesz a fiatalokat a régi életforma elfogadására nevelni. A mai liberális társadalmakban a nemi megkülönböztetés elleni harc eszméje és a feminizmus körüli vita szükségképpen átszűrődik a kulturális határokon. Hatással lesz a fiatalok önértelmezésére – és nem csak a fiatalokéira.

Másként fogják látni saját kultúrájuk gyakorlatait. Amikor ez megtörténik, a nem által meghatározott gyakorlatok jelentése megváltozik. A tagok közül sokan úgy gondolják majd, hogy alacsonyabb rendű státusba kényszerítik a nőket. A tiltakozás, hogy ezzel eltorzítjuk a gyakorlatok valódi jelentését, hiába való. A társadalmi gyakorlatok valódi jelentése a társadalmi jelentésük.

Úgy gondolhatnánk, hogy a multikulturalizmus elfogadása a különböző közösségek konzervatív irányzatait támogatja. Szerintem ez tévedés. Egy multikulturális társadalomban változásokon kell átmenniük a kultúráknak. Az a tény, hogy a kulturális csoportok tagjai jelentős mértékben keverednek, szükségképpen hatással van a társadalom különböző csoportjaira. Kultúrájuk megőrzése csak tagjaik boldogulásához való hozzájárulásuk által igazolódhat. Ez minden csoporttól alkalmazkodást követel meg a politikai közösség viszonylag harmonikus életének feltételeihez.

A politikai közösség békés együttélése megköveteli a nőktől és a férfaitól, hogy ismerjék az összes országbeli nép és etnikai csoport szokásait. Emiatt meglesz az a sokszor csábító lehetőségük, hogy a kulturális csoportból, amelybe beleszülettek, átlépjenek egy másikba. A kísérletek, hogy visszatartsuk az embereket attól, hogy ezekkel a lehetőségekkel éljenek, aláássák a kölcsönös békés együttélés lehetőségét.

Továbbá, a kilépés lehetősége életbevágóan fontos azok számára, akiket saját kultúrájuk elnyom. A kilépés lehetősége ellensúlyozza a félelmet, amely szerint a multikulturalizmus támogatja az elnyomó kultúrákat szokásaik megőrzésében. Már utaltam arra, hogy a politikai közösségeknek joguk van rá, hogy megakadályozzák az őket alkotó kulturális csoportok elnyomó gyakorlatait, sőt, ez el is várható tőlük. A csoportokat az ilyen gyakorlatok megváltoztatására kell készíteni. Ez azonban nagyon lassú folyamat. A kilépés lehetőségét biztosítani kell, hogy ha tökéletlenül is, de védelmezze azokat, akik nem képesek fejlődni és az önkifejezés megfelelő útjait megtalálni abban a kultúrában, amelybe beleszülettek.

SZOLIDARITÁS

A multikulturalizmussal szembeni utolsó ellenvetés az, hogy aláassa a közös kultúra birtoklására épülő társadalmi szolidaritást. A szolidaritás köteléke nélkül a politikai közösség veszekedő frakciókra fog

bomlani. A szolidaritás elengedhetetlen feltétele annak, hogy az emberek érdekeltnek érezzék magukat egymás boldogulásában, és hajlandók legyenek áldozatokat hozni egymásért. Enélkül a békés politikai közösség lehetősége elvész.

Sok igazság van ebben az érvben. Polgári szolidaritás nélkül nincs jól rendezett politikai közösség. De az érv túl hamar elfogadja, hogy a szolidaritáshoz közös kultúra kell, és hogy a multikulturalizmus összeegyeztethetetlen a közös kultúra létezésével.

Vegyük előre a második szempontot. Az igazság az, hogy a multikulturalizmus, bár helyesli a különböző kultúrák fenntartását egy politikai közösségen belül, megköveteli egy közös kultúra létezését is. Egyrészt, az együttélés a kölcsönös megbecsülés és a tolerancia ápolását tételezi fel. Ez az összes ott élő kulturális csoport fiataljainak oktatását érinti. Mindegyikük a saját közösségük kulturális hagyományai szerinti neveltetést élvezhet, de mindegyiküket meg fogják tanítani a többi csoport hagyományainak megértésére és tiszteletére. Ez a többség tagjaira is érvényes, ahol van ilyen. A fiatalok meg fognak ismerkedni a kisebbségi hagyományokkal is. A kölcsönös megbecsülés és a tolerancia ápolása, az ország történetének és az ott élő összes közösség hagyományainak ismerete fogja adni a közös kultúra egyik elemét.

Egy második elem abból a tényből ered majd, hogy az összes közösség tagjai ugyanabban a gazdasági környezetben fognak együttműködni, a szolgáltatásoknak, a javaknak és a munkahelyeknek ugyanazt a piacát fogják használni. Ez azt jelenti, hogy ugyanazokkal a matematikai, irodalmi és más képességekkel kell bírniuk, ha részt akarnak venni a gazdaságban.

Végül, az összes kulturális csoport tagjai ugyanabba a politikai közösségbe fognak tartozni. Nagyjából egyenlően fognak hozzáférni a politikai hatalom forrásaihoz és a döntéshozó pozíciókhoz. El kell sajátítaniuk a közös politikai nyelvet és a cselekvési konvenciókat, ha sikerrel akarnak részt venni a versenyben, amely a forrásokért és a csoport- és egyéni érdekek védelméért folyik a közös politikai térben.

Az ilyen közös kultúra megjelenése egyelőre várat magára, mert bár egyes elemei már megjelentek bizonyos multikulturális társadalmakban, de egyik sem érte még el a közös kultúrának azt a fejlődési fokát, amely néhány kulturálisan homogén társadalomban már kialakult. Hogy az a fajta közös kultúra, amelyet körvonalaztam, képes-e a modern politikai közösség kohézióját és stabilitását biztosító szolida-

ritást megalapozni, vitatott kérdés marad. Azt gondolom, hogy sikeresen szolgálhatja ezt a célt, és hogy meg kellene adni neki a lehetőséget.

Amíg azonban a pluralista társadalmak közös liberális kultúrája még kialakításra vár, a multikulturalizmus felé irányuló gyors társadalmi változások komolyan próbára tehetik a szolidaritás meglévő kötelekeit, és széteséssel vagy a szélsőséges nacionalizmus visszacsapásával fenyegethetik a társadalmat. Ez, bár nem jelent elvi ellenvetést a liberális multikulturalizmussal szemben, óvatosságra int a multikulturális intézkedések meghozatalával és bevezetésük tempójával kapcsolatban.

A multikulturalizmus – abban az értelemben, hogy ugyanabban a politikai közösségben több meglehetősen nagy, külön identitását megtartani akaró és arra képes kulturális csoport él együtt – velünk fog maradni. Valószínű, hogy még jobban el fog terjedni, és jelentősége is nőni fog. A liberális multikulturalizmus, ahogy én nevezem, azt állítja, hogy az ipari vagy posztipari társadalmakban a különböző csoportok kulturális és anyagi virágzását támogató és identitásukat tiszteletben tartó politikai beállítottságot a szabadsággal és az emberi méltósággal kapcsolatos megfontolások igazolják. Ezek a megfontolások olyan intézkedések megtételére szólítják fel a kormányzatokat, amelyek tovább mennek annál, amennyit a tolerancia és a meg nem különböztetés politikája követel. A liberális multikulturalizmus magában foglalja a meg nem különböztetés politikáit is, de túllép az individualista közelítésen, és elismeri a megbecsült és virágzó kulturális csoportokban való korlátolatlan tagság fontosságát az egyéni boldogulásban.

Ennek a tannak messzire vezető következményei vannak. Arra szólít fel, hogy gondoljuk újra a társadalmunkat, megváltoztatva ezzel annak önképét. Meg kell tanulnunk, hogy ne úgy gondoljunk rá, mint ami többségből és kisebbségekből, hanem mint ami kulturális csoportok sokaságából áll. Az ilyen fejlődés persze csak hosszú idő után válik gyümölcsözővé, és nem lehet pusztán kormányzati intézkedésekkel előmozdítani, mert a közvélemény széles körű változását követeli meg. A népesség jelenlegi beállítottságát és a sebességet, amellyel a multikulturalizmus elveit elfogadja, figyelembe kell venni a liberális multikulturalizmus alkalmazására és elősegítésére szolgáló konkrét intézkedések meghozatalánál. Persze nagy távlatokban kell gondolkodnunk, hogy a rövid távú

intézkedéseket értelmes összefüggésekbe helyezhesük. A kulturális csoportok mérete és életképességük szintén hatással van a meghozandó konkrét intézkedésekre. Nincs értelme állami beavatkozással próbálkozni olyan kultúrák feltámasztásával, amelyek a végüket járják, és amelyek tagjai – általában a fiatalok – menekülnek belőlük. A multikulturalizmus persze megváltoztatja az általa támogatott kultúrák túlélési esélyeit. Ez is a célja. De tudja, hogy az állami beavatkozás csak arra való, hogy az olyan fejlődést előremozdítsa, amelyre a nép vágyik, nem pedig arra, hogy kulturális tevékenységekre kényszerítsen egy közömbös népeiséget.

A konkrét programok, amelyek fokozatosan válnak majd időszerűvé, ahogy a fejlődés igazolja őket, ilyen intézkedéseket foglalnak majd magukba:

1. Minden kultúra fiatalsága nevelkedjék saját csoportjának kultúrájában, ha szülei is így kívánják. De arra is meg kell tanítani mindegyiküket, hogy az ország összes kultúrájának történetét és hagyományait ismerjék és becsüljék.

2. A különböző kulturális csoportok szokásait és gyakorlatait – a tolerancia korábban kifejtett határain belül – el kell ismerni a törvényekben, a társadalom összes nyilvános intézményében, a magánvállalkozásokban és a közösséget szolgáló szervezetekben. A kisszerű intolerancia ma sok országban mindennapos. Nagy-Britanniában az embereknek még mindig harcolniuk kell, hogy hagyományos viseletüket hordhassák az iskolában vagy a munkahelyükön, hogy egy példát hozzak erre.

3. Döntő fontosságú, hogy megtörjük a nyomor, a műveletlenség és az etnicitás közötti kapcsolatot. Amíg bizonyos etnikai csoportok ennyire túl vannak reprezentálva a szegény, alulművelt, képzetlen vagy félig képzett munkások között, addig a kulturális identitásuk iránt érzett megbecsülés, sőt, az önbecsülés lehetőségei is meglehetősen korlátozottak.

4. Nagyvonalú állami támogatást kell adni az autonóm kulturális intézményeknek – jótékonyági intézményekre, könyvtárakra, múzeumokra, művészeti csoportokra gondolok. A közös forrásokért való küzdelemben a szóban forgó csoportok mérete fontos tényező. Két módon hat. Általában a nagyobb és elkötelezettebb tagságú csoportnak kedvez. De azt is megköveteli, hogy arányaikon felül támogassuk az életképes kis csoportokat, mert ott az egy főre eső költség magasabb, mint a nagyobbaknál.

5. A nyilvános tereknek (a televízió adásainak is) az összes kulturális csoporthoz alkalmazkodniuk kell. Ahol a szépség, a színek, minták, szagok, zene, zajok

és a sebesség iránti érzékük különbözik, ott bizonyos nyilvános tereket meg kell osztani közöttük, más tereket pedig közösnek kell fenntartani, ahogy ez gyakran beavatkozás nélkül is megtörténik a vegyes lakosságú területeken.

Természetes, hogy az összes ilyen intézkedés a nem elnyomó és toleráns közösségek viszonylag harmonikus együttélését szolgálja. Ezért megvannak a határaik. De fontos, hogy ne használjunk hamis mértéket a tolerancia határainak megállapításánál. Az a tény, hogy mondjuk a török kormányzat nem tűri el a törökországi kurdok bizonyos gyakorlatait, még nem ok arra, hogy ne engedjük meg az Európában letelepedett kurdoknak, hogy folytassák ezeket. Ugyanígy az a tény, hogy a bevándorlók bizonyos tevékenységei megváltoztatják lakókörnyezetünket

vagy az ország nyilvános tereit, még nem ok arra, hogy elnyomjuk őket. A toleranciát csak azért korlátozhatjuk, hogy megakadályozzuk, hogy a közösségek elnyomják saját tagjaikat, vagy hogy a kívülállókkal szembeni intoleráns viselkedést elkerüljük, vagy hogy a közösségből való kilépést elérhető lehetőségévé tegyük a tagok számára. Mindezeket túl a liberális multikulturalizmus azt is meg fogja követelni az összes csoporttól, hogy tagjainak lehetővé tegye a gazdasági életben és a közösség politikai kultúrájában való teljes részvételt és az önkifejezést.

Az ilyen intézkedések együttes hatása az, hogy a liberális multikulturalizmus nem a közös kultúra elutasításához, hanem egy új közös kultúra megjelenéséhez vezet, amely az országban élő összes kulturális csoportot tiszteli, és örömmel látja fejlődésüket.

Jegyzetek

1 Az itt vázolt nézetek mellett részletesebb érveket találunk a szerző következő műveiben: *The Morality of Freedom* (Oxford University Press, 1986); „National Self-Determination”, A. Margalittal közösen, *Journal of Philosophy*, 87(1990), (magyarul: *Nemzeti önrendelkezés*, in: *Eszmék a politikában, A nacionalizmus*, szerk.: Bretter Zoltán és Deák Ágnes, Pécs, Tanulmány Kiadó, 1995 és „Free Expression and Personal Identification”, *Oxford Journal of Legal Studies*, 11(1991). A szerző szeretne köszönetet mondani P. A. Bullochnak egy korábbi változathoz fűzött megjegyzéseiért, melyek nagy segítségére voltak.

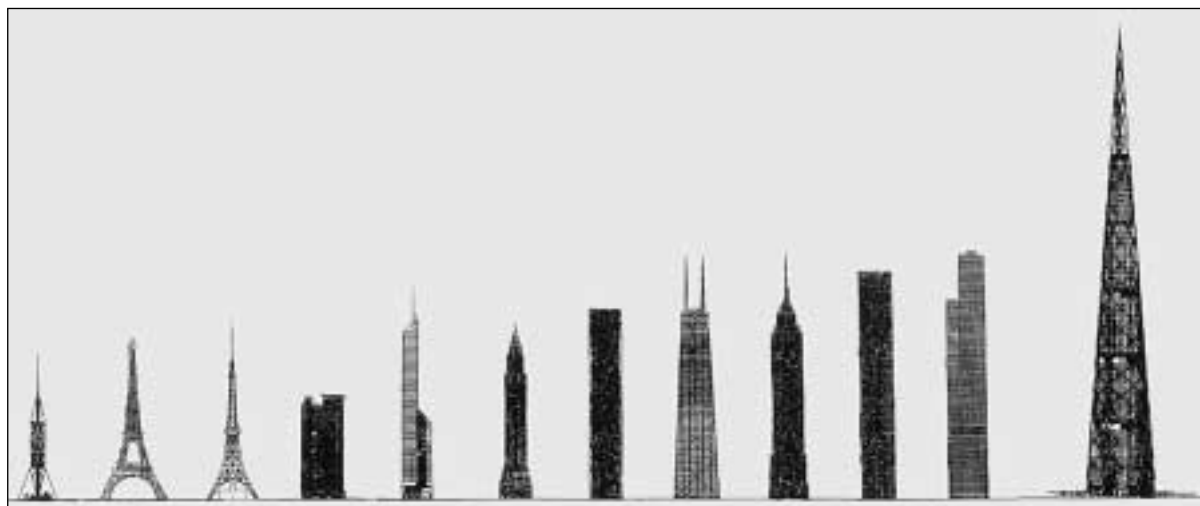
2 Ezzel nem akarom azt sugallni, hogy a tolerancia fogalma nem alkalmazható más politikákra. A toleranciát sokkal mélyrehatóbban elemeztem a *Morality of Freedom*-ban (Oxford University Press, 1986). Itt egy, a kisebbségekkel

szemben meglehetősen bevett beállítódás megragadására használok a terminust.

3 Ezzel nem akarom azt mondani, hogy különböző nemzetekbe vagy osztályokba tartozó emberek, mondjuk egy francia és egy holland, ne köthetnének barátságot. Arra gondolok, hogy a különböző, de kulturálisan hasonló csoportokba tartozó embereknek elég erős közös kulturális hátterük van.

4 Fontos észben tartanunk, hogy ez a fejtegetés olyan multikulturális társadalmakra korlátozódik, amelyekben a különböző közösségek nem különböznek el földrajzilag.

5 Nem arra gondolok, hogy genetikai értelemben a sajátunk – azokról a gyermekekről van szó, akiket mi neveltünk fel és akikkel kötődünk.

A Millenium Torony viszonya más híres magasépületekhez és felhőkarcolókhoz